

RLB273 Vývoj křesťanského kultu

Cíle předmětu

Anotace

Kurz představuje křesťanství jako žité náboženství a sleduje dějinný vývoj vybraných aspektů kultu od jeho počátků až do současnosti. Zaměřuje se na klíčová témata křesťanské praxe, jako je vizualita a zobrazování posvátného, hudba a zvuk v sakrálním prostoru, vývoj a společenský význam křesťanské architektury, ústní a písemná kultura, teologické a rituální významy lidských smyslů, otázka přístupu žen k duchovním úřadům, vývoj eucharistie, mše, podoby křesťanské iniciace (křest, bířmování, skládání mnišských slibů) nebo křesťanský kult svatých a relikvií.

Výstupy z učení

Po úspěšném ukončení kurzu bude student schopen:

- popsat podoby nejdůležitějších křesťanských rituálů a hlavní směr jejich vývoje;
- rozumět křesťanství jako žitému náboženství a identifikovat klíčová témata křesťanské praxe a každodennosti;
- interpretovat význam nejdůležitějších křesťanských rituálů v religionistické, antropologické a kulturně-historické perspektivě;
- připravit a kvalitně představit prezentaci ke zvolenému konkrétnímu tématu z oblasti křesťanských rituálů;
- diskutovat o vlastní prezentaci.

Požadavky k ukončení

Základní informace

Podkladem ukončení je **kolokviální prezentace** na termínu ve zkuškovém období a následná účast v **diskusi o prezentaci**. Prezentace a účast v diskusi jsou hodnoceny stupněm prospěl(a) / neprospěl(a). V případě neúspěchu lze prezentaci dopracovat a opakovat v některém z budoucích zkušebních termínů, jsou-li ještě další termíny vypsány.

Parametry tématu a termín jeho návržení

- Téma je třeba **navrhnout do diskusního fóra předmětu** v ISu nejpozději do **16.5. 23:59**. Vyučující, případně také vaši kolegové v kurzu, připojí k návrhu své **komentáře**, které přispějí k upřesnění tématu. Diskusní fórum v následujících 14 dnech **sledujte**, na tyto komentáře **reagujte** a zodpovídejte doplňující dotazy.
- Téma musí spadat do tematického okruhu kurzu, tedy **religionistického, historického a/nebo antropologického studia křesťanských rituálů**.
- Doporučuji **nevolit široká témata** (zpověď v katolictví ve 20. století apod.). Spíše volte **úzké téma**, jež na základě zpracování **konkrétního pramene** či vlastního pozorování **obohatí konkrétní přednášku kurzu**.

- Nadpis zahajujícího vlákna v diskusním fóru je **názvem navrhované prezentace** a měl by téma co nejpřesněji vystihnout. Během další práce se může upřesnit.
- Návrh tématu musí obsahovat **alespoň jeden pramen** (případně vysvětlení, kdy, kde a jak bude provedeno vlastní pozorování rituálu) a **alespoň jednu položku odborné (běžně religionistické, antropologické, historické, etnologické či sociologické) sekundární literatury týkající se přímo daného tématu** (nemůže tedy jít o učebnice a obecné přehledové texty). Literaturou může být, a v mnoha případech i bude, **odborný článek** – vůbec to nemusí být celá kniha. Sekundární literaturu byste měli zvolit tak, aby vás uvedla do **kontextu** daného pramene a pomohla vám s jeho **interpretací**. (Historické vědy rozlišují *prameny* a *literaturu*. Pokud si tímto rozlišením nejste jisti, najděte si o něm potřebné informace.) Zdrojů můžete navrhnout i více. Navržené zdroje posléze využijete k vypracování prezentace, případně je doplníte (nebo i nahradíte) nějakými ještě relevantnějšími, které eventuálně najdete během další práce na tématu.

Příklady témat

Kromě **vlastních návrhů** si můžete zvolit některé z následujících témat. Myslete ale prosím na to, že i k nim se musíte do určeného termínu **přihlásit** v diskusním fóru předmětu a vyhledat si k nim vhodnou **literaturu a pramen**. Pokud si nějaké téma v diskusním fóru už někdo vybral, zvolte si jiné.

- Eucharistie v *Apoštolských konstitucích*.
- Nejstarší křesťanské krucifixy: Ukázky, popis, interpretace.
- Kopie Turínského plátna v Broumovském klášteře. Objev, interpretace a funkce dotyku.
- „Den mrtvých“ v současném mexickém křesťanství na základě vybraných zdrojů.
- Křesťanský rituální prostor v současné ČR a jeho fungování: Příklad dvou funkcionalistických staveb.
- Role zvuky a zraku ve vybraném mystickém textu středověku
- Případ chybějících vitráží v kostele sv. Jakuba. v Brně. Historické rekonstrukce a interpretace.
- Liturgie pro hluchoněmé v současné katolické nebo protestantské praxi. Ilustrace na vybraných případech.
- Atd.

Parametry prezentace

- Prezentace musí být založena na **kvalitních zdrojích**, a to minimálně jednom prameni (případně vlastním pozorování) a minimálně jedné položce kvalitní a relevantní odborné literatury (viz výše).
- Prezentaci je vyhrazeno **10 minut**. Tento čas je zapotřebí striktně dodržet. Délku prezentace (a ostatně i její vyznění, kompozici a přesvědčivost) si sami či před nějakým posluchačem nahlas vyzkoušejte. Následné diskusi je vyhrazeno **5 minut**.
- Je zapotřebí **kvalitního a přehledného představení**. Písemné podklady mít můžete, ale prezentaci **nesmíte číst** – musíte během prezentace udržovat oční kontakt s publikem.

- Je zapotřebí **přesvědčivé účasti v diskusi**. V tématu se musíte v základních rysech vyznat a být schopni zodpovědět základní otázky. Proto volte téma **dostatečně úzké a konkrétní**.
- Je zapotřebí si připravit **prezentaci** v některém **prezentačním programu** (např. MS PowerPoint, Google Slides...). Prezentace se **odevzdává do odevzdáárny v ISu**, a to nejpozději **2 hodiny před prezentací**.
  - Úvodní snímek prezentace musí obsahovat **vaše jméno a příjmení, název prezentace a název kurzu**.
  - V závěru prezentace musí být uveden **úplný seznam použité literatury**, nadepsaný **Seznam pramenů a literatury** a rozčleněný na dva oddíly: **Prameny a Literatura**. Bibliografické údaje musejí obsahovat přinejmenším příjmení autorů a editorů, jejich osobní jména nebo iniciály osobních jmen, název včetně případného podtitulu, nakladatele, místo vydání a rok vydání. U periodických publikací není zapotřebí nakladatel, je však nutné uvést ročník a číslo. Doporučuji citační styl časopisů *Religio* (<http://www.casr.cz/religio-pokyny.php>) nebo *Sacra* (<http://www.sacra.cz/autorskymanual-novy.pdf>).
  - V úvodu prezentace téma **zasadte do kontextu podoby rituálu, kterým se zabýváte, jeho vývoje a jeho interpretace**. Využijte k tomu zejména **přednášky**. Tzn. nepřejděte hned v první větě k líčení konkrétností, nýbrž prezentaci vybavte **úvodem**, o jakém tématu budete mluvit, do jakého širšího rámce spadá a jaké má v křesťanství místo. Poté **představte pramen či pozorování**, na němž je prezentace založena, a jeho interpretaci. Této ústřední části věnujte samozřejmě nejvíce času (orientačně asi 70 %). Prezentaci ukončete vhodným **závěrem**.
  - Je vítáno, když prezentaci ilustrujete **obrázky nebo videi**, u některých témat je to přímo nezbytné. Myslete ale na dodržení stanoveného času.
- Bloku prezentací se samozřejmě zúčastněte až **do konce**. Během prezentací kolegů si připravte **dotazy (případně komentáře)** a po prezentaci je položte; relevantní **účastí v diskusích** o cizích příspěvcích získáváte **plusové body**, které významně kompenzují případné ztráty za vlastní prezentaci a účast v diskusi o ní.

Kde hledat vhodné zdroje?

- V **knihovnách** a na **internetu**. Zkuste třeba Wainwright, Geoffrey – Westerfield Tucker, Karen Beth (eds.), *The Oxford History of Christian Worship*, Oxford – New York: Oxford University Press 2006 (v Ústřední knihovně FF MU).
- V **elektronických informačních zdrojích MU** (<http://ezdroje.muni.cz/>), zejména v databázích ATLA Religion, JSTOR, EBSCO, ProQuest, Oxford Journals, Cambridge Journals Online.
- V této **bibliografii**: Zbíral, David, „Bibliography of the History of Christianity“, <http://www.david-zbiral.cz/bgkr.htm>, v kapitole „Rituals, cult, liturgy“. Tato bibliografie samozřejmě není ani zdaleka vyčerpávající nebo vyvážená, ale může být užitečná.
- **Konzultujte** s vyučujícím

Rozpis přednášek – prezenční studium

1) 2. 3. Úvodní hodina

- Zaměření a cíle kurzu.
- Požadavky k ukončení.
- Zdroje a doporučená literatura.

2) 9. 3. Teoreticko-historický úvod

- Teoretická východiska kurzu. Religionistický a antropologický pohled na křesťanské rituály.
- Rituál, kult, liturgie a 7 svátostí
- Historické proměny křesťanského kultu (reformace, Tridentský koncil, druhý vatikánský koncil)
- Studium každodennosti. Přístupy ke studiu mediace a materiální kultury.
- Zdroje pro studium křesťanské praxe

3) 16. 3. Rituální jídlo: agapé a eucharistie, zrození mše

- Počátky křesťanského rituálního jídla v 1.-3. století.
- Obrazové a písemné prameny.
- Variabilita forem stolování – agapé, eucharistie, refrigerium
- Eucharistické modlitby a výklady křesťanského rituálního jídla.
- Proměny rituálního jídla ve 4. století.
- Zrození mše.
- Vizuální podoba stolování – proměna místa (house churches, katakomby, baziliky)
- Nástin proměn mešní liturgie v čase

4) 23.3. Ženy a rituály v křesťanství

- Ženy a rituály v raném křesťanství.
- Postavení žen v raných obcích (house churches)
- Ženy a duchovní úřady.
- Ženy jako aktérky kultu – ženy jako objekt kultu: Marie.
- Výmaz kněžovy ženy v 11.-12. století a prohlubování propasti mezi ženami a duchovními úřady v křesťanství.

5) 30. 3. Šest smyslů v křesťanské teologii a praxi

- Lidské tělo jako nástroj poznání posvátného
- Smyslové hierarchie v dějinách křesťanství
- Vnitřní a vnější smysly; spirituální smysly
- Posvátný dotyk, relikvie, stigmata
- Tělesná zkušenost ve středověké mystice

6) 6. 4. Hudba a zvuk v sakrálním prostoru

- Vývoj křesťanských hudebních forem
- Gregoriánský chorál, kongregační zpěv
- *Earcon* a posvátný zvuk
- Mnemonický a společenský rozměr hudby
- Akustika a její souvislost s podobou kultu

7) 13. 4. Vizualita a podoby posvátného

- Teorie obrazu, religionistická studium náboženského umění
- Posvátné a zázračné obrazy
- Dějinný vývoj křesťanského zobrazování, kritika vizuality
- Didaktické obrazy, *biblia pauperum*, iluminace a text
- Roucha, materiální kultura

20. 4. – Hodina se nekoná

8.) 27.4. Křest a iniciační rituály

- Křestní rituál v raném křesťanství: průběhy, teologie, původ.
- Sjednocování iniciačních praxí ve 4. století.
- Podoby a proměny iniciačních obřadů v západní církvi od středověku do současnosti.
- Podoby iniciačních obřadů v reformovaných církvích. Baptisté.
- Věk křtění – vývoj, spory o křest dětí v dějinách křesťanství.
- Skládání mnišských slibů: průběhy, výklady, doprovodné texty.

4. 5. – Čtecí týden, příprava seminárního projektu

9) 11.5. Kult světců, relikvie, poutě

- Počátky křesťanského kultu mučedníků a svatých.
- Kult ostatků a rituály s ním spojené.
- Poutnictví.
- Votivní dary..
- Pohřbívání a zádušní kult

10) 18. 5. Křesťanská architektura: vývoj, podoby a sociálně-kulturní rozměr

- Posvátný a profánní prostor
- Vývoj křesťanských staveb a jejich vztah k podobě kultu
- Křesťanský kult a krajina – náboženská topografie a kultické členění krajiny, reformace, barokní geometrie

11) 25.5. Text a slovo: ústní a písemná kultura

- Důležitost verbálních projevů v křesťanském kultu.
- Magie a lidová religiozita
- Pravidelná společná modlitba a její vývoj, liturgie hodinek.
- Růžencové pobožnosti.
- Liturgické knihy západního a východního křesťanství.
- *Litterati*, gramotnost a mateřský jazyk
- Rituály exorcismu

Rozpis přednášek – kombinované studium

1) 19.3. Úvod; rituální jídlo, mše

- Zaměření a cíle kurzu.
- Pojem rituálu; religionistický a antropologický pohled na křesťanské rituály.
- Společné rituální jídlo v dějinách křesťanství – agapé, eucharistie, mše, večeře Páně.
- Ženy a rituály v křesťanství

2) 16.4. Teologie smyslů; vizualita; hudba a zvuk; iniciace a vývoj křtu

- 6 smyslů a tělesnost v křesťanské teologii a praxi
- Vnitřní a vnější smysly; spirituální smysly
- Zobrazování posvátného, zázračné obrazy a vývoj křesťanské vizuality
- Hudba a zvuk v sakrálním prostoru, akustika
- Iniciace a vývoj křtu

3) 14.5. Rituální projevy kultu svatých; relikvie a poutě; křesťanská architektura; ústní a písemná kultura; mnišská spiritualita

- Přesuny a pohyb v křesťanském kultu, poutě
- Rituální projevy kultu svatých.
- Prostor křesťanského kultu – sakrální prostor, sakrální architektura, přehled hlavních typů křesťanských sakrálních staveb.
- Ústní a písemná kultura, gramotnost, knihtisk
- Mnišská a kněžská spiritualita

Studijní zdroje

Povinné zdroje

Zápisky z přednášek.

Adam, Adolf, *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad 2001.

Hlavní doporučené zdroje

- Bradshaw, Paul F.**, *Early Christian Worship: A Basic Introduction to Ideas and Practice*, London: Society for Promoting Christian Knowledge 1996.
- Bradshaw, Paul F.**, *The Search for the Origins of Christian Worship: Sources and Methods for the Study of Early Liturgy*, New York: Oxford University Press 1992. [FF MU.]
- Berger, Rupert**, *Liturgický slovník*, přel. Václav Konzal – Jaroslav Vokoun – Zdeněk Lochovský, Praha: Vyšehrad 2008.
- Wainwright, Geoffrey – Westerfield Tucker, Karen Beth (eds.)**, *The Oxford History of Christian Worship*, Oxford – New York: Oxford University Press 2006.

Doporučené čítanky

- White, James F.**, *Documents of Christian Worship: Descriptive and Interpretative Sources*, Louisville: Westminster John Knox Press 1992.

Další doporučená literatura – výběr

- Adam, Adolf**, *Liturgický rok: Historický vývoj a současná praxe*, Praha: Vyšehrad 1998.
- Bartlová, Milena**, *Skutečná přítomnost: Středověký obraz mezi ikonou a virtuální realitou*, Praha: Argo 2012
- Asad, Talal**, „On Ritual and Discipline in Medieval Christian Monasticism“, *Economic and Society* 16/2, 1987, 159-203.
- Boynton, Susan**, „Religious Soundscapes: Liturgy and Music“, in: Miri Rubin – Walter Simons (eds.), *The Cambridge History of Christianity IV: Christianity in Western Europe c. 1100-c. 1500*, Cambridge: Cambridge University Press 2009, 238-253.
- Bradshaw, Paul F.**, *Eucharistic Origins*, Oxford – New York: Oxford University Press 2004.
- Brown, Peter**, *Tělo a společnost: Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2000.
- Brown, Peter**, *The Cult of the Saints: Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago: Chicago university Press 1981. (2015 enlarged edition)
- Classen, Constance – Toner, Jerry P. – Vila, Anne C. – Newhauser, Richard G. – Howes, David – Roodenburg, Herman (eds.)**, *A Cultural History of the Senses*, 6 volumes, London: Bloomsbury Publishing 2014.
- Eisen, Ute**, *Women Officeholders in Early Christianity: Epigraphical and Literary Studies*, Collegeville: Liturgical Press 2000.
- Harper, John**, *The Forms and Orders of Western Liturgy: From the Tenth to the Eighteenth Century: A Historical Introduction and Guide for Students and Musicians*, Oxford – New York: Oxford University Press 1991
- Kaše, Vojtěch**, Meal Practices. In R. Uro, R. E. Demaris, J. Day, & R. Roitto (Eds.), *Oxford Handbook of Early Christian Ritual*, Oxford: Oxford University Press 2018, 409–425. [link]
- Kraemer, Ross Shepard**, „Women and Gender“, in: Susan Ashbrook Harvey – David G. Hunter (eds.), *The Oxford Handbook of Early Christian Studies*, Oxford – New York: Oxford University Press 2008, 465-492.
- Lang, Bernhard**, *Sacred Games: A History of Christian Worship*, New Haven – London: Yale University Press 1997.

- Little, Lester K.**, *Benedictine Maledictions: Liturgical Cursing in Romanesque France*, Ithaca – London: Cornell University Press 1996.
- Meyer, Birgit**, “From Imagined Communities to Aesthetic Formations: Religious Mediations, Sensational Forms and Styles of Binding,” in Birgit Meyer (ed.) *Aesthetic Formations: Media, Religion and the Senses*, New York: Palgrave 2009, 1–28.
- Navrátilová, Alexandra**, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha: Vyšehrad 2004.
- Nolan, Mary Lee – Nolan, Sidney**, *Christian Pilgrimage in Modern Western Europe*, Chapel Hill – London: The University of North Carolina Press 1989.
- Palazzo, Éric**, *A History of Liturgical Books from the Beginning to the Thirteenth Century*, Collegeville: The Liturgical Press 1998. [FF MU.]
- Papoušek, Dalibor**, „Večere Páně v Korintu: K archeologii sociálního konfliktu“, *Religio: Revue pro religionistiku* 14/2, 2006, 207-224. Dostupné i online na <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/125174>, [17. 2. 2015].
- Rubin, Miri**, *Corpus Christi: The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge: Cambridge University Press 1991. [FF MU.]
- Smith, Jonathan Z.**, "Here, There, and Anywhere", Noegel, Scott - Walker, Joel - Wheeler, Brandon (eds.), *Prayer, Magic, and the Stars in the Ancient and Late Antique World*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2003, 21-36.
- Taussig, Hal**, *In the Beginning Was the Meal: Social Experimentation and Early Christian Identity*, Minneapolis: Fortress Press 2009.
- Turner, Victor – Turner, Edith**, *Image and Pilgrimage in Christian Culture: Anthropological Perspectives*, New York: Columbia University Press 1995.
- Wainwright, Geoffrey – Westerfield Tucker, Karen Beth (eds.)**, *The Oxford History of*,
- White, James F.**, *Roman Catholic Worship: Trent to Today*, Collegeville: Liturgical Press 2003.

Bibliografie

- Zbiral, David**, „Bibliography of the History of Christianity“, <http://www.david-zbiral.cz/bgkr.htm>. [Systematická strukturovaná bibliografie k tématu. Viz kapitulu „Rituals, cult, liturgy“.]